

A kontrollált kísérlet módszere és alkalmazása a diszkriminációkutatásban

Simonovits Bori
Budapest, 2011

A KLASSZIKUS KÍSÉRLET – definíciója és „hozzávalói”

A kísérletek az *okszági folyamatok kontrollált vizsgálatának nagyszerű eszközei.*” (Babbie, 1995)

„Hozzávalók”:

- Függő és független változók
- Előzetes és utólagos tesztelés vagy mérés
- Kontroll- és kísérleti csoport

A függő és független változók

- Független változó(= inger, stimulus) hatása a függő változóra?
- A kísérleti inger egy kétértékű (dichotóm) változó: vagy jelen van/vagy hiányzik
- **Alapkérdés:** mi történik a változó jelenlétében és hiányában?

Operacionalizálás

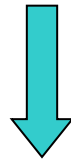

- Az **operacionalizálás** a konceptualizálás folyamatának folytatása.
- A változók méréséhez vezető konkrét empirikus eljárásokat határozzuk meg.
- Célja, annak meghatározása, hogy **egy adott változó attribútumait miről ismerjük majd fel a valóságban.**
  - Pl.: hogyan mérjük az attitűdváltozást?
→ konkrét kérdések, itemek kidolgozása

Előzetes és utólagos mérés

Előzetes mérés (függő változó)

INGER

Utólagos mérés (függő változó)

Kérdés: mitől változott meg a vizsgált attitűd (pl. előítélet)?

**Hawthorne-hatás: a vizsgálat által
a vizsgálat tárgyára gyakorolt hatás**

A Hawthorne-hatás

- 1930-as évek, termelékenységi vizsgálsorozat, a Western Electric Company Hawthorne nevű gyártelepén (Chicagóban)
- **Kérdés:** hogyan kell a munkafeltételeken változtatni ahhoz, hogy alkalmazottak elégedettsége és termelékenysége nőjön?
- **Kísérleti változó: TEREMVILÁGÍTÁS**
Javult a termelékenység, amikor javítottak a terem világításán, és akkor is, amikor csökkentették a világítást.
- A kutatók felismerték, hogy a **jelenlétükkel befolyásolják** a megfigyelt dolgozók viselkedését.

A „zavaró hatások” kiküszöbölése

- **Kísérlet belső és külső hatások kiszűrésére:** kísérleti és kontrollcsoport-eredmények összevetése → Hawthorne- és külső hatások kivédésére
- **„Kettős vak kísérlet”:** sem a kísérlet alanya, sem a kísérletező nem tudja, hogy melyik a kísérleti és melyik a kontrollcsoport (gyógyszerkísérleteknél gyakori) → placebo hatás

Kísérleti és kontrollcsoport megfelelő elrendezése

Fontos hogy „**hasonlítsanak**” egymásra, ennek megvalósítása:

- **Valószínűségi mintavétel:** a hasonlóság foka erősen függ a minta elemszámától → ritkán használják a kísérleteknél
- **Randomizáció** → sorsolással döntjük el, ki melyik csoportba kerüljön
- **Illesztés:** a leghatékonyabb, ha a legfontosabb jellemzők alapján egy kvótamátrixot készítünk
- Az ideális **kvótamátrix** olyan, hogy minden cellájába páros számú elem kerül → szétosztható

Illesztés versus randomizáció?

- **A randomizáció előnye:**
  - nem mindig tudjuk előre, melyek lesznek az illesztés szempontjából releváns változók;
  - a kísérleti eredmények értékelésekor használatos statisztikai eljárások legtöbbször randomizációt feltételez;
  - DE a randomizációnak csak akkor van értelme, ha N nagy.
- **Az illesztés előnye:**
  - ha kisszámú kísérleti alany van, az illesztés célszerűbb.

A DISZKRIMINÁCIÓ MÉRÉSE KONTROLLÁLT KÍSÉRLETTEL

- 1. Előítélet és diszkrimináció
- 2. Diszkriminációtesztelés
- 3. Tesztelés típusok
- 4. Módszertani korlátok

1. Előítélet és diszkrimináció – az előítélet definíciója

Allport (1977): *„Az előzetes ítéletek akkor válnak előítéletekké, ha ellenállva a tapasztalatnak és a józan megfontolásnak, akkor is ragaszkodunk hozzájuk, ha valóságérvényüket megcáfolják.”*

Tajfel (1980): Csoportközi előítéletek, ha az előítélet tárgya az emberek egy speciális csoportja.

A csoporthoz tartozás: választott/nem választható

A diszkrimináció általános definíciója

„Egy személy vagy csoport hátrányos megkülönböztetése valamilyen csoporthoz való tartozásuk alapján.” (Paucker–Will, 2005)

Giddens (2003): *„Emberek egy csoportjának kizárása bizonyos lehetőségek és jogok köréből más emberek miatt.”*

A diszkrimináció és az előítélet szociálpszichológiai megközelítése

---

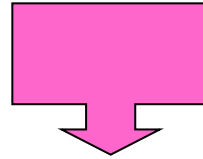
Az előítéletes attitűd hármasszerkezete:

1. **megismerési szint (kognitív):** attitűd tárgyára vonatkozó ismeretek, nézeteket, gondolatok;
2. **érzelmi aspektus (affektív):** érzelmi elemek;
3. **viselkedéses (reaktív):** a lehetőségek szintjén, vagy ténylegesen **diszkriminatív viselkedés.**

A diszkrimináció és az előítéletes gondolkodás szétválasztása

DISZKRIMINATÍV
ATTITŰDŐK

VALÓS
MEGNYILVÁNULÁSOK

NEM FELTÉTLENŰL JÁR EGYÜTT:

LaPiere (USA 1930-as évek): hotel- és étteremtulajdonosok, kínai házaspárral kapcsolatos feltételezett és valós viselkedése

1. levél: többségük elutasította a kínai vendégeket

2. személyes: többségük (ugyanazok) szívesen fogadták

2. A diszkriminációtesztelés: célja és alkalmazása

Kontrollált kísérleti elrendezés –
két vagy több tesztelő: kísérleti/kontroll

A cél:

Valós helyzetben tesztelni (potenciális)
munkáltatók vagy más döntési helyzetben
lévők **VISELKEDÉSÉT**

Alkalmazás:

Munkaerőpiac, lakáspiac,
szolgáltatás (étterem,
bárok, bankok) stb.

A diszkriminációtesztelés „hozzávalói”

---

1. **Két (vagy több) tesztelő:** párokba rendezve, hasonló tulajdonságúak (kontroll), kivéve kísérleti változó (pl. származás) szerint
2. **Tesztstizuáció:** valós helyzet (pl. állásinterjú)
3. **Tréning:** hogyan viselkedjenek és jelenjenek meg a tesztelők?
4. **Dokumentáció:** tesztkérdőívek

A diszkriminációtesztelés logikája – kontrollált kísérleti elrendezés

---

**Kontrollált
kísérleti
elrendezés:**

HOMOGENIZÁCIÓ:
releváns alminták,
ahol diszkrimináció
előfordulhat.
RANDOMIZÁCIÓ:
véletlenszerű
elrendezés
(pl. tesztelők
párosítása).

A tesztelők:
tulajdonságai
megegyeznek,
kivéve a védett
tulajdonság

A helyzet
a szituáció kontrollja
(beszédpanelek,
tesztkérdőív)

Az esetlegesen tapasztalt diszkrimináció
egyértelműen visszavezethető
a kísérleti változóra
(kor, nem, származás)

3. A diszkriminációtesztelés alaptípusai – személyes, telefonos, önéletrajzos

---

- Személyes
- Telefonos
- Önéletrajzos (levél vagy e-mail útján)

A kontroll (randomizáció és homogenizáció) megvalósíthatósága

	Személyes	Telefonos: EGYSZERŰBB	Levél, e-mail: LEGEGERŐSEBB
A TESZTELŐ	Külső megjelenés, ruházkodás Nonverbális gesztusok Magasság, testfelépítés, beszédstílus stb.	Hangszín és beszéd sebessége, érthetősége Nyelvi kód: kidolgozott vagy korlátozott	Írás stílusa (nyelvi kód) Írásmód (kézzel, géppel, betűstílus stb.) Előre megtervezett nyelvi és helyesírási hibák (CV)
A TESZT- HELYZET	Mintavétel: a „tipikus” szituációk kiválasztása; egységes megfigyelési szabályok, „beszédpanelek”	Mintavétel: a „tipikus” szituációk kiválasztása; egységes megfigyelési szabályok; beszédpanelek	Mintavétel: hirdetések kiválasztása, ahol a CV-küldés a tipikus

4. Módszertani korlátok – érvényesség, megbízhatóság, általánosíthatóság

---

- Alapvető módszertani szempontok:
  1. **érvényesség** – mérőeszköz és mérni kívánt fogalom konzisztenciája
  2. **megbízhatóság** – megismételhetőség ugyanazon körülmények közt
  3. **általánosíthatóság** – megismételhetőség más körülmények közt

1. Személyes
tesztelés

2. Telefonos
tesztelés

3. Önéletrajzos
tesztelés
(levél, (e-mail))

(1) érvényesség

Valószínűség, hogy sikeres a kísérleti változó
dekódolása

(2) megbízhatóság

Standardizálás egyszerűbb

(3) általánosíthatóság

Standardizálás és N nő

MEGVALÓSULT DISZKRIMINÁCIÓTESZTELÉSI PÉLDÁK ÉS ÉRTÉKELÉSEK

---

1. **Személyes:** plázakutatás (2006)
Budapest – 3 bevásárlóközpont

2. **Telefonos:** két kutatássorozat (2006, 2009)

3. **Önéletrajzos** – CV-k küldése (2006)

1. Személyes tesztelés – származás (roma) és túlsúlyos a plázákban (2006)

A vizsgált diszkrimináció típusa

Kísérleti változó: származás (roma) vagy túlsúlyos
(kontroll: se nem roma se nem túlsúlyos)

Megjelenés – „tipikus” roma és túlsúlyos

A helyzet kontrollja

Homogenizáció: bevásárlóközpontok ajtaján hirdetés, ugyanabban az időszakban, ugyanolyan típusú üzletek, fix tesztelési sorrend: roma, túlsúlyos, kontrolltesztelő, előre megtervezett tesztforgatókönyv

Randomizáció: 3 különböző bevásárlóközpont

A tesztelő kontrollja

Homogenizáció: nő, fiatal, megfelelő képzettség és iskolai végzettség, ruha, beszédstílus, angol nyelvtudás

Randomizáció: NINCS, ugyanazok a tesztelők

	Kérdés	Diszkriminációra utaló mutatók
Viselkedés	1. Köszönés sorrendje	Nem köszönt vagy a tesztelő után köszönt
	2. Várakozás a beszélgetés előtt	Kellett várakozni
	3. Végigmérték-e a tesztelőt?	Látványosan vagy nem látványosan
	4. Bemutkozott-e az információt adó személy?	Nem mutatkozott be
	5. Kezet fogott-e az információt adó személy?	Nem fogott kezet
Információ	6. Fizetésről tájékoztatták-e?	Nem tájékoztatták
	7. Hány műszakban kell dolgozni?	Nem tájékoztatták
	8. Hétvégén kell-e dolgozni? Nem tájékoztatták	Nem tájékoztatták
	9. Kértek-e önéletrajzot? kértek	Nem kértek

2. Telefonos tesztelés: származás (roma) és nem (nő) (2006, 2009)

A vizsgált diszkrimináció típusa

Kísérleti változó: származás (roma) és nem

Megjelenítés: „tipikus” roma és női név + rákérdezés

A helyzet kontrollja

Homogenizáció: tipikus foglalkozások kiválasztása, hirdetési újságok, megtervezett beszédpanelek

Randomizáció: tesztelési sorrend

A tesztelő kontrollja

Homogenizáció: kor (20–25 éves), megfelelő képzettség és iskolai végzettség, közeli lakóhely

Randomizáció: iskola, korábbi munkatapasztalat, kor, hobbi

3. Önéletrajzos tesztelés: nem és származás (2006)

A vizsgált diszkrimináció típusa

Nem: név és/vagy fotó

Származás: CV fénykép nélkül, név és hobbi

Származás: CV fényképpel, külső megjelenés, név és hobbi

A helyzet kontrollja

Homogenizáció és randomizáció: tipikus hirdetések (nyomtatott és elektronikus), különböző régiók, és elvárások

A tesztelő kontrollja

Homogenizáció: megfelelő képzettség és iskolai végzettség, egyedülálló

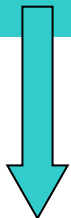
Randomizáció: kor (20–23 éves), iskola, korábbi munkatapasztalat, kor, hobbi

1. A személyes tesztelés értékelése: „plázakutatás”

Előnyök:

- „valós” munkafelvételi szituáció
- standardizált kutatási elrendezés
- jól kidolgozott tesztkérdőív

Megbízhatóság: OK, válaszok és viselkedéselemek is jól kódoltak (verbális és nem verbális elemek)

Hátrányok:

- nem valósult meg a tesztelők randomizálása – alapvető hiányosság
- csak Budapest, csak eladók, kicsi $N(3 \times 51)$, anyagi okok

Érvényesség: problematikus a design miatt

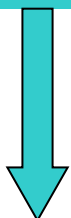
Általánosíthatóság: problematikus

2. A telefonos tesztelés értékelése (2006, 2009)

Előnyök:

- viszonylag nagy $N (= 400)$
- standard design
- standard kérdőív

Megbízhatóság: OK

Általánosíthatóság: OK az elemszám miatt

Hátrányok:

- csak az első (és második szakaszt teszteljük a munkakeresésnek)
- csak „telefonon tesztelhető” hirdetések – eladó, titkárnő, raktáros stb.
- csak a tesztelő hangja

Érvényesség: problematikus, mert kérdéses hogy sikeres-e a védett tulajdonságok azonosítása hang + név alapján

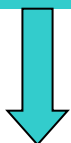
Általánosíthatóság: csak a munkaerőpiac speciális szegmensére

3. Az önéletrajzos tesztelés értékelése (2006)

Előnyök:

- szinte korlátlan elemszám
- legjobban standardizált (homogenizáció és randomizáció)

Megbízhatóság: OK, jól standardizált

Általánosíthatóság: „nagy” *N*

Hátrányok:

- csak az első szakasza a jelentkezésnek
- csak „CV-vel tesztelhető” hirdetések
- csak a kép jeleníti meg a tesztelőt

Érvényesség: problematikus a kísérleti változók beazonosítása miatt;

Általánosíthatóság: csak a munkaerőpiac speciális szegmensére

---

Köszönöm a figyelmet!

Kérdések?

simonovits@tarki.hu